

УДК 347.9

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ (ПРАВОВА ЗДАТНІСТЬ) ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Достдар Р.М., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивілістичної юриспруденції
Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню правосуб'єктності (правової здатності) фізичної особи в приватноправових відносинах у країнах Європи. Розкрито окремі теоретичні аспекти правоздатності та дієздатності фізичної особи.

Ключові слова: правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, фізична особа, приватноправові відносини.

Статья посвящена исследованию правосубъектности (правовой способности) физического лица в частноправовых отношениях в странах Европы. Раскрываются отдельные теоретические аспекты правоспособности и дееспособности физического лица.

Ключевые слова: правосубъектность, правоспособность, дееспособность, физическое лицо, частноправовые отношения.

Dostdar R.N. THE LEGAL PERSONALITY (LEGAL CAPACITY) INDIVIDUAL PERSONS IN PRIVATE LAW RELATIONS

The article is devoted to the study of personality (legal capacity) individual persons in private law relations in Europe. Reveals some theoretical aspects of legal capacity of individual person.

Key words: legal personality, legal capacity, individual person, private legal relations.

Обов'язковим учасником у приватноправових відносинах різних країн світу традиційно визначається фізична особа – людина, окремий громадянин (цієї чи іншої держави) або особа без громадянства. Дослідження правосуб'єктності суб'єктів приватного права, у тому числі фізичних осіб, у країнах сучасної Європи сьогодні виступає однією з найбільш важливих проблем правової науки. Також питання правосуб'єктності суб'єктів приватного права мають і неабияке практичне значення з урахуванням міграційних процесів, які відбуваються сьогодні у світі.

Правосуб'єктність фізичної особи в приватноправових відносинах досліджували у своїх працях такі вчені: В.І. Борисова, Ю.О. Заїка, В.М. Парасюк, З. Ромовська, Р.О. Стефанчук, С. Сулейманова, Є.О. Харитонов та інші.

Свого часу ще в римському приватному праві серед учасників виділяли осіб (persona), які займали певне місце у відносинах. Під час рецепції римського приватного права в більшості країн Європи були запозичені не тільки правила, правові конструкції, принципи, а й деякі терміни латиницею. Наприклад, фізичні особи в Німецькому цивільному уложенні названі «Personen», у французькому – «personne», в українській мові також є відповідне визначення – «персона» – це не юридичний термін, який буквально означає – «особа, людина як окрема особистість». Використання поняття «особистість» в українському законодавстві було б невдалим, тому що особистість з позиції психології й філософії – це такий суб'єкт суспільних відносин, який має певний рівень психічного розвитку. Якості особистості притаманні психічно здоровій людині, яка досягла певного віку, здатна завдяки інтелек-

туальним та духовним якостям бути учасником суспільних відносин, формувати свою позицію, відповідати за вчинки. Відповідно, на думку С.М. Корнеєва та А.Є. Шерстобітова, не кожному людину можна вважати особистістю. Поняття «особистість» є більш вузьким порівняно з поняттям «людина» [1, с. 137].

Поняття «людина» в розумінні суб'єкта права широко використовується в різних міжнародних документах і в законодавстві. Наприклад, у Всесвітній декларації прав людини 1948 року вказується, що «кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності».

У сучасних демократичних країнах людина та її права займають основне – центральне – місце. Держава визначає правовий статус фізичних осіб (цивільну правосуб'єктність) – положення стосовно держави, її органів, інших фізичних та юридичних осіб. Дослідження питань правового статусу осіб, обсягів прав та обов'язків, принципів, механізмів реалізації вищезазначених прав, обов'язків, захисту прав, безперечно, є актуальним у сучасних умовах.

В українському законодавстві цивільно-правовий статус (цивільна правосуб'єктність) фізичної особи визначається її здатністю мати цивільні права та обов'язки (правоздатність), своїми діями набувати та здійснювати їх (дієздатність). Практичне значення цивільної правоздатності полягає в тому, що якщо особа не здатна набувати конкретних цивільних прав і мати конкретні цивільні обов'язки, то вона не може вступити у відповідні цивільні правовідносини, тобто не може стати його правомочною або уповноваженою стороною.

Отже, сукупність правоздатності та дієздатності формує правосуб'єктність. У деяких європейських країнах (Англія, Франція) закон чітко розмежування категорій «правоздатність» та «дієздатність» не проводить, а правовий статус особи визначає єдиним терміном «правова здатність» (*legal capacity*) (однак судова практика й теорія їх розрізняють). У Німецькому та Швейцарському цивільних кодексах, навпаки, чітко розмежовуються терміни «правоздатність» та «дієздатність».

Цивільна правоздатність об'єктивним правом країн розуміється як здатність фізичної особи бути носієм цивільним прав та обов'язків. Ця правоздатність діє з часу народження людини («закінчення народження» § 31 ЦК Швейцарії) протягом її життя і припиняється зі смертю. У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачаті, але ще не народжені дитини. Аналогічні правила діють у різних країнах.

У науковій літературі існують різні концепції щодо розуміння правової природи «правоздатності фізичної особи». Представники першої концепції вважають, що цивільна правоздатність повинна тлумачитись як відповідна юридична якість особи, що створює їй можливість бути суб'єктом права (Н.В. Витрук, В.А. Кучинський та інші). Представники другої концепції вказують, що правоздатність за своєю правовою природою має характер суб'єктивного цивільного права (С.Н. Братусь, С.С. Алексєєв, Я.Р. Веберс та інші). Третя концепція – концепція «динамічної правоздатності» (автор – М.М. Агарков), правоздатність розуміється як можливість мати конкретні права та обов'язки. І четверта – представники цієї концепції пропонують розглядати правоздатність як особливий вид правовідносин, що виникають між особою та державою (М.П. Карпушина, М.Г. Александров та інші) [2, с. 115–116]. Зазначене вище дає змогу розуміти правоздатність як універсальну, загальну якість суб'єкта права.

Із часу прийняття Французького цивільного кодексу (1804 р.) закріплено принцип рівної цивільної правоздатності (принцип рівності та свободи), який знайшов своє місце в інших цивільних кодифікаціях інших європейських країн та в ЦК України. Як зазначає С.І. Шимон, свобода в цивільному праві виявляється у тому, що фізичні особи визнаються самим фактом свого існування як особистості, носії персоніфікованих (суб'єктивних) прав й індивідуальних можливостей захисту, користуються свободою діяльності, основу якої утворює свобода договору та яка передбачає свободу набувати й передавати будь-які майнові блага, а також можуть бути захищені від інших осіб. Рівність у цивільному праві означає, що людина має персоніфіковані (суб'єктивні) права й правові позиції, які розуміються як сукупність юридичних можливостей і захищаються за однакових передумов з іншими; вона керується тими самими нормами та однаковими обмеженнями, правовий захист гарантується всім однаковою мірою. Практично це виявляється в презумпції рівності усіх осіб [3].

Під цивільною дієздатністю розуміється здатність особи своїми діями набувати цивільні права та обов'язки. Людина – це життєздатне створіння, дії якої, відповідно, й наслідки, залежать від розумових здібностей останньої, які формуються з віком. Отже, самостійно вчиняти юридично значимі дії, правильно усвідомлювати їх значення та розуміти наслідки, до яких вони можуть призвести, людина може тоді, коли досягне відповідного розумового стану. На думку З. Ромовської, цивільна дієздатність мала б визначатися як психічна та інтелектуальна здатність особи усвідомлювати значення своїх дій, керувати ними та діяти самій, створюючи цим для себе цивільні права та обов'язки [4, с. 51–54].

Законодавства різних країн пов'язують набуття фізичною особою дієздатності з досягненням певного віку – повноліття. В Україні повноліття настає у 18 років. Загалом законодавства різних країн встановлюють вік повноліття в межах від 18 до 21 року. Уявляється, що саме особа, яка набула повноліття, повною мірою може самостійно вчиняти свої права та виконувати обов'язки.

Із загального правила є винятки – деякі країни, у тому числі й Україна, передбачають випадки, коли повну дієздатність набувають неповнолітні (емансипація неповнолітніх). Стаття 34 ЦК України визначає підставу – реєстрація шлюбу з неповнолітнім, стаття 35 – праця за трудовим договором, запис матір'ю або батьком дитини тощо. Емансипація неповнолітніх можлива також, наприклад, у Франції (укладання шлюбу, за рішенням суду). Праву Англії та США емансипація неповнолітніх не відома.

Законодавствами різних країн передбачена можливість обмежити дієздатність осіб або взагалі позбавити їх дієздатності. Обмеження й визнання недієздатними об'єднані в один правовий інститут. Межі дієздатності в таких випадках визначає суд. Підставами для цього є розумові вади, зловживання (алкоголем, наркотиками тощо), що призводять до вкрай важкого стану як самої особи, так і її сім'ї. Таким особам призначається піклувальник чи опікун.

Що стосується правових наслідків недієздатності, то І. Грешніков зазначає, що визнання особи недієздатною зумовлює фактично цивільну смерть. Як громадянин, особа, яка втратила дієздатність у повному обсязі, перестає існувати будь-як [5, с. 16].

Праву Франції, Німеччини й Швейцарії відомий інститут опіки та піклування. Опіка та піклування – це прийоми, засоби, за допомогою яких здійснюється «заповнення» дієздатності особи, запроваджені були ще римськими юристами, вони все ще не втратили своєї актуальності ні в Україні, ні в інших країнах – нащадках римсько-правових традицій.

У деяких країнах Європи фізичні вади людини також є підставами для обмеження особи в дієздатності (наприклад, незрячість, глухота – стаття 936 Французького цивільного кодексу). В Україні в таких випадках особи, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати й захищати свої права

й виконувати обов'язки (наприклад, інваліди за зором), в дієздатності не обмежуються, але їм може бути призначено помічника (стаття 78 ЦК України).

Помічник над повнолітньою дієздатною особою призначається органом опіки й піклування за згодою повнолітнього. Він здійснює свої функції на підставі договору доручення або договору про управління майном. Договір укладається помічником з особою, над яким встановлюється цей вид піклування.

Отже, можна зробити висновок, що в сучасному праві правовий статус фізичної особи визначається обсягом її цивільних прав та обов'язків через категорії правосуб'єктності (правової здатності), яка в деяких країнах визначається через складники категорії правоздатності та дієздатності. Це – універсальна, загальна якість суб'єкта права, яка означає не тільки здатність фізичної особи мати права та обов'язки, але й свободу вибору із множини різних прав, тих із них, які відповідають інтересам суб'єкта та не виходять за рамки дозволеної законом поведінки. Обсяг

же правосуб'єктності суб'єктів приватного права визначається законодавствами країн (майнові та особисті права та обов'язки).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ем В.С. Гражданское право : [учеб. для студентов вузов] : в 4 т. / [В.С. Ем и др.] ; отв. ред. Е.А. Суханов. – Т. 1 : Общая часть. – 3-е изд., перераб и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 720 с.
2. Стефанчук Р.О. Цивільна правоздатність та дієздатність як необхідні передумови здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб / Р.О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3–4. – С. 114–123.
3. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : [навч. посіб.] / С.І. Шимон. – К. : КНЕУ, 2004. – 220 с.
4. Ромовська З.В. Цивільна дієздатність громадянина (фізичної особи) / З.В. Ромовська // Право України. – 1995. – № 2. – С. 51–54.
5. Грешников И.П. Субъекты гражданского права / И.П. Грешников. – М. : Юридический центр Пресс, 2000. – 329 с.
6. Парасюк В.М. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи / В.М. Парасюк, І.В. Садовник // Митна справа. – 2014. – №2(2.2). – С. 139–144.
7. Сулейманова С. Про цивільну правоздатність фізичної особи / С. Сулейманова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2013. – Вип. 95. – С. 44–47.

УДК 347.9

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ПІДСУДНОСТІ В ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Задорожна А.П., здобувач
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

У статті порушено питання місця інституту підсудності в структурі цивільного процесуального права, визначення якого покаже його взаємозв'язки з іншими правовими інститутами та цивільним процесом у цілому. З'ясовано диференціацію норм інституту підсудності.

Ключові слова: інститут підсудності, структура, норми цивільного процесуального права, види цивільного провадження, загальні норми інституту підсудності, спеціальні норми інституту підсудності та виключні норми інституту підсудності.

В статье поднимается вопрос места института подсудности в структуре гражданского процессуального права, определение которого покажет его взаимосвязи с другими правовыми институтами и гражданским процессом в целом. Выясняется дифференциация норм института подсудности.

Ключевые слова: институт подсудности, структура, нормы гражданского процессуального права, виды гражданского судопроизводства, общие нормы института подсудности, специальные нормы института подсудности и исключительные нормы института подсудности.

Zadorozhnia A.P. LEGAL NATURE INSTITUTE JURISDICTION IN CIVIL PROCEDURE LAW

The article raises the question of jurisdiction institute places in the structure of civil procedure law, which will determine its relationship with other legal institutions and civil process in general. It turns differentiation standards institute jurisdiction.

Key words: Institute jurisdiction, structure, rules of civil procedure law, types of civil proceedings, general rules of the institute jurisdiction, special rules of the institute jurisdiction and exclusive rules of the institute jurisdiction.

Постановка проблеми. Значення інституту підсудності в галузі цивільного процесуального права надзвичайно велике. Традиційно його значення пов'язують із визначенням правових механізмів розподілу категорій цивільних справ між судами цивільної юрисдикції. Цей розподіл будується таким чином, щоб

була врахована завантаженість судів, доступність населення до судів та було забезпечено правильний і своєчасний розгляд цивільної справи (наприклад, під час спеціалізації або віднесення справи на розгляд вищестоящому суду, де працюють більш досвідчені судді). У цьому разі не можна не помітити, що